

Folklorik Değerler ve Folklorik Tıp¹

FOLKLORIC VALUES AND FOLKLORIC MEDICINE

Nüket ÖRNEK BÜKEN*

* Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji -Tıp Etiği- Tıp Tarihi AD, Öğr.Gör., ANKARA

Özet

Folklorik değerler ve folklorik tıbbın temeli toplumsal inançlar, alışkanlıklar ve davranışlardır. Dünya üzerinde pek çok toplumda, folklorik tıbbın sağaltım modellerine günümüzde de yaygın olarak başvurulmaktadır. Bu makalede, tarihsel bir yaklaşımla folklorik değerler / folklorik tıp ve alternatif tedavilerin ülkemizdeki ve dünyadaki durumu kısaca değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Folklorik tıp, Folklorik değerler, Alternatif tıp

T Klin Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi 2003, 11:45-47

Summary

Social beliefs, habits and behaviors are the foundations of folkloric values and folkloric medicine. Many people all around the world still do prefer commonly folkloric medicine treatment modalities. In this article, historical approach concerning folkloric values / folkloric medicine and alternative treatments have been reviewed by evaluating the situation of these treatment modalities in Turkey and the other countries.

Key Words: Folkloric medicine, Folkloric values, Alternative medicine

T Klin J Med Ethics, Law and History 2003, 11:45-47

"Folklore" terimini tarihte ilk kez 1846 yılında W.J.Thomas kullanmış, bizde ise ilk kullanan Ziya Gökalp olmuştur. Ziya Gökalp bu kelimeye "halkiyat" demiştir. "Folk" halk, "lore" bilgi olduğundan, daha sonra Mehmet Halit bu kelimeye tam karşılık olarak "Halk Bilgisi" demiştir. Bugün de bu terim, İngilizcede olduğu gibi yazılmakta ve "folklor" şeklinde kullanılmaktadır (1).

Peki nedir folklor? Tarihten önceki zamanlarda halk içinde başlayan, bugün de halk arasında canlılığını koruyan insana, sanata, tıba, hayata ilişkin tutum ve hareketlerin tamamıdır. Bir milletin, tarih boyunca, yüzyıllara direnerek gelen bütün geleneksel varlıklarına "folklor" diyoruz. Bu geniş çerçeveli kavramın içi, çeşitli sanat dalları; halk oyunları; mimari unsurlar; el işleri; giyim kuşam ve süs eşyaları; bütün akla gelen ve gelmeyen sanat ve kültür varlıklarıyla doldurulabilir (1). Bizim açımızdan **folklorik tıp** da tüm unsurlarıyla birlikte bu kavramın içeriğini zenginleştirir. Folklor, önceleri halk gelenekleri ve göreneklerinin, halk

inanışlarının bilgisi olarak düşünülüyordu; halk masalları, hikayeleri, şiirleri, halk edebiyatı onun konuları arasındaydı. Fakat her geçen gün, folklorun uğraş alanlarını genişletti; halk edebiyatı ile ilişkili her olay, bir folklor malzemesi haline geldi. Bunun için, folklorun konu kapsamını kesin çizgilerle sınırlandırmak kolay değildir (1).

Son çözümlemede folklor, halk hayatının ve halk kültürünün bilgisi olarak görünmektedir. İşte bu tanım ona, evrensel bir nitelik de vermektedir. Araştırmalar ilerleyip de ilk kaynaklara doğru gildikçe görülmektedir ki, insanlar ve değişik insan kültürleri arasında "ortak noktalar" pek çoktur. Öyle ki yalnız bir millete ait olduğu sanılan gelenek ve inanışlara, başka insan topluluklarında da rastlanılmaktadır. Çağlar ve yerler birbirinden hem çok uzak, hem çok başka iken geleneklerin ve inanışların birbirlerini andırmakla kalmayıp birbirinin adeta eşi gibi olması düşündürücüdür. Bu da göstermektedir ki, yeryüzündeki insan topluluklarının arasındaki sosyolojik tek fark, "ekilme ve büyüme

farklarıdır". Tohumlar bazen daha uygun toprak ve su bulmuş, daha çabuk olgunlaşmaya, yeşermeye başlamış; bazen de bu devreler daha yavaş , binlerce yıl daha yavaş olmuştur. Ancak "öz" aynı olduğu için bugün anlamını unuttuğumuz bazı gelenek ve göreneklerimiz, inanışlarımızın, hatta toplum hayatımızla ilgili kuralların, dinlerimizin köklerini kolaylıkla bir Afrika köyünde ki en ilkel kavimde veya Amerikadaki Kızılderili kavimlerinde bulabiliyoruz.

Ülkemiz bir uygarlıklar ve kültürler sentezi olarak, folklorik değerler açısından da çok zengindir. Fakat kimi zaman ülkenin aydın kişilerinin; folklorik varlıklarımızla gurur duyacakları ve onları değerlendirip milletimizin öz varlığını dünyaya tanıttıkları yerde, onları hiç önemsemediklerini ve hatta kimi zaman utandıklarını üzüntüyle gözliyoruz. Osmanlı'da özellikle 19.yy'da böyle bir tutum geliştiğini söylemek mümkün. Folklorik değerlerin kaba bulunup küçümsenmesi, böylece aydın olduğu söylenen kişilerin halktan kopup uzaklaşması şeklinde özetlenebilecek bir tutumun bütün Tanzimat ve Meşrutiyet sanat akımlarının tipik bir özelliği olduğu söylenebilir. Avrupa hayranlığı; milletle göbek bağı kesilmiş, renksiz, kişiksiz, kopyacı, yaratıcı gücü kısırlanmış aydın ve sanatçı tipini üretmiştir. Oysa o çağda Avrupa'da millet olma çağına girmiş bulunan bütün genç topluluklar, hep geleneksel folklorik sanatlarının kaynaklarından beslenerek milli varlıklarını, milli kişiliklerini uluslararası dünyaya tanıttı, sevdirmişlerdir (1).

Biz 19.yy'da bu fırsatı kaçırdık, yaratıcı gücümüzü yitirdik, böylece yalnız politik ve ekonomik olarak değil, kültür ve sanat bakımından da adeta sömürge durumuna düştük. İşte bu hiç hak etmediğimiz durumu, politik bakımdan olduğu kadar kültürel bakımdan da değiştirme mücadelesini veren, her alanda olduğu gibi, bu alanda da Atatürk olmuştur. Türk diline gereken önem verilmiş, dil halka yönelince konular da halktan alınmaya başlanmıştır. Böylece halkın konu zenginliği ortaya çıkmıştır. İlk kahramanların efsaneleşmiş hayatları halkın hem dilinde, hem ruhunda yaşamaya devam etmiş, kendine özgü müziği, mimarisi, halk bilgisi sanat adamlarına, söz ve saz sanatçı-

larına yeni bir heyecan vermiş ve böylelikle ulusal edebiyat, ulusal şiir, ulusal müzik doğmuştur.

Birçok değişik kavime ve kültüre ev sahipliği yapmış olan Anadolu , köklü bir folklorik tıp geleneğine de sahiptir. **Folklorik tıp**, halkın kendi kendisini tedavi etme yöntemlerini içerir ; bunların bir kısmı gelişmiş, bir kısmı ise ilkel düzeyde kalmıştır. İlkel şekiller halk arasında gelenekler yardımıyla yaşamaktadır. İnsanlar her derdin mümkün olan veya olmayan çarelerini aradıkları, teselliye ihtiyaç duydukları için bu anlayış sürüp gitmektedir. Folklorik tıp (geleneksel tıp, halk tıbbı) , temel bir düşünsel dayanağı olduğunu öne sürmeksizin ve çağdaş bilimsel tıba bir seçenek olma amacı gütmeksizin, varlığını çağlar boyunca sürdürüp gelmiş kültürel bir kalıttır. Halk tıbbının yöntemleri, deneyimsel gözlemlere dayanır. Bu yöntemler tarihsel süreç içinde geçerli olmuş bir düşünce ve inanç çerçevesinde ortaya çıkmışlardır. Yine bu yöntemler incelendiklerinde, yöntemlerle onlara dayanak oluşturan çerçevelerin tutarlı oldukları görülmektedir. Folklorik tıpta bilgi ve becerilerin aktarımı oldukça sınırlıdır ve amaç yaygınlaşmak değil, sürekliliği sağlamaktır (2).

Folklorik tıp yöntemleri ya da bu yöntemlerde kullanılan araç ve gereçler genellikle yöresel nitelikler taşırlar ve kendi içlerinde değişmeden süregelirler. Bilgi aktarımının sınırlı ve usta-çırak ilişkisi biçiminde olması, uygulamaların yöresel nitelik göstermeleri nedeniyle bazı yöntemler tümüyle ortadan kalkmıştır. Folklorik tıp kapsamında yer alan bitkisel tıbbın bir bölümü ve bazı şifacılık türleri (örneğin "ocaklar") günümüze kadar gelenler arasındadır. Folklorik tıbbın ve yöntemlerinin günümüzde ve gelecekte varlığını halk arasında devam ettirmesi kültürel mirasın devri anlamında önemlidir. Modern tıbbın doğmasına da yardım etmiş olan folklorik tıp, o kültür içinde şekillenerek bir anlam kazanır. Bu nedenle folklorik tıp uygulamaları geleneksel düşünce ve inançların etkisi altında kalır. Tıp tarihindeki uygulamaların günümüzdeki kalıtları olan folklorik tıp, sağlık ve hastalıklarla ilgili geleneksel inanç, tutum ve uygulamaların tümünü kapsamaktadır.

Bu uygulamaların yerine modern tıbbi uygulamaları koymak ve insanları, toplumları bu yönde

ikna etmek kimi zaman çok güç olabilmektedir. Ama bunun ilginç örnekleri de yok değil. Örneğin Birleşmiş Milletler çalışanları, Nepal'daki büyücü doktorları, özellikle çocuklardaki ishallerin başarısız tedavi yöntemlerinden vazgeçip, bilimsel tıbbın tedavi yöntemini benimsemeye razı etmişlerdir. Büyücü doktorlara bir yüzünde Tanrıça Durga'nın parlak renkli resmi olan bir kart verilmiştir. Kartın öteki yüzünde de sıvı tedavisinin nasıl yapılacağı anlatılmaktadır. Büyücü doktorlar bu bilgi kartlarını gündelik kullanıma sokmuşlardır. O zamana dek ishali olan çocuklarda yalnızca ruhlarla konuşmakla kalmayıp, çocuğun aldığı tüm sıvıyı da keserek bir salgın sırasında günde on bin çocuğun ölümüne neden olmaktadır. Üçüncü dünya ülkelerinde halen ishal nedeniyle yaklaşık altı milyon çocuk ölmektedir (3).

Avrupa ülkeleri içinde ise çocuk ve bebekleri en çok ölen ülke ne yazık ki Türkiye'dir. Toplumsal sağlık düzeyini ölçmekte ve uluslar arası karşılaştırma yapmakta kullanılan temel gösterge olan "Çocuk Ölüm Hızı" bakımından ülkemizin durumunun hiç de iç açıcı olmadığı gözlenmektedir. Türkiye'de Çocuk Ölüm Hızı binde 47'dir. Aynı hız Avrupa ülkelerinde binde 5 ile 10 arasında değişmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu ulusal gelir düzeyi dikkate alındığında çocuk ölüm hızının binde 47 değil, yaklaşık olarak en fazla binde 30 olması gerekmektedir. Aradaki fark UNICEF tarafından (-) 17 puanlık kötü performans olarak değerlendirilmektedir (4). Yeni doğan bebeklerin tuzlanması ve susuz bırakılması, ishali bebek ve çocuklara su ve sıvının verilmemesi, ateşi olan çocukların sıkıca giydirilmesi Anadolu'da halen yaygın uygulamalardır. Şifacılarla ve yöresel olarak bilinen, sözü dinlenen kişilerle Nepal'da ki örnekte olduğu gibi işbirliği kurulması, önce bu insanların bilgilendirilmeleri ve tutum değişikliği için ikna edilmeleri çözüme giden yolda bizlere yardımcı olabilir. Bilgi, anlayış, öğretme ve eylem örüntüsü etkili bir yöntem olabilir (5).

Anadolu'nun kendine özgü folklorik tıbbı, köklü bir mistik tıp geleneğinden beslenerek süregelmektedir. Bu tıbbın modern bilimsel tıba alter-

natif olma iddiası taşımaması, örgütlenme düzeyinin geleneksel düzeyde kalmış olması, sistemleşme ve temellendirme kaygısının bulunmaması önemlidir, çünkü bu özellikleri onu alternatif tıp yöntemlerinden ayırır (6) ve tıp tarihinde hakettiği yeri ve saygınlığı ona kazandırır.

Toplumların geçmişinde ortaya konan değerleri bilmemiz benliğimizi genişletir, bunları sevmek ileriye ve geleceği biçimlendirme gücümüze hız kazandırır. Geçmişle kurulan böylesi bir bağ bizim için ve toplumumuz için yararlıdır. Ancak, bunun tersini yapar da geçmişi putlaştırır, onun gölgesine sığınarak bilinmeyen geleceğe doğru ilerleme cesaretini kendimizde bulamazsak, insanlık adına önemli fırsatlar kaçırmış oluruz. Geçmiş sevmek yanında, daha iyi, daha olgun bir geleceği özlemek de ahlaki bir ödevdir. Geçmiş sevebiliriz, ama gelecekte de sorumluyuz; folklorik tıp da içinde olmak üzere tüm folklorik değerlerimizin bu şekilde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

KAYNAKLAR

1. Kavramlar ve Boyutları , Düşünsel Yazılardan Seçmeler, düzenleyen: Mahir Ünlü, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul,1980: 55-59.
2. Oğuz NY. Toplum, Bilim ve Tıp Etiği Açısından Alternatif Tıp ve Halk Tıbbı, Bilim ve Ütopya Dergisi, Sayı:25, 1996: 36-37.
3. Büyücü doktorlar Batı tıbbının yöntemlerini benimsiyorlar. Medicina Hexagon, 2, 1992:24-25.
4. Hatun Ş. Hasta Hakları Temel Belgeler, TTB Yayınları, 1995.
5. Büken NÖ. Tıbbın İnsansızlığı ve Alternatif Tıp Olgusu, Bilim ve Ütopya Dergisi, Eylül 1996: 24-25.
6. Oğuz Y. Alternatif Tıp, Tıbbın Alternatifi Olabilir mi?, Tıbbi Etik, 2(1), 1994:8-11.

Geliş Tarihi: 27.02.2003

Yazışma Adresi: Dr.Nüket ÖRNEK BÜKEN
Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi
Deontoloji AD,
06100 Sıhhiye, ANKARA
buken@hacettepe.edu.tr
nuketbuken@hotmail.com

¶Bu makale 23-26 Mayıs 2001 tarihlerinde Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi AD. tarafından Tarsus'da yapılan II. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri'nde serbest bildiri olarak sunulan metinden esinlenerek hazırlanmıştır.